

Η ευχαριστιακή νηστεία και η Θ. Λειτουργία των Προηγιασμένων Τιμίων Δώρων (Πρωτοπρ. Αναστάσιος Κ. Γκοτσόπουλος, Εφημέριος Ι. Ν. Αγ. Νικολάου Πατρών)

Date : 10 Απριλίου, 2017

(ιστορικοκανονική προσέγγιση)

Αναμφισβήτητα η Θ. Λειτουργία των Προηγιασμένων Τιμίων Δώρων διασώζει αρχαία λειτουργική πρακτική^[1], αλλά κυρίως το ασκητικό ήθος και την πνευματικότητα της Ορθοδόξου παραδόσεως μέχρι τις ημέρες μας. Η περίοδος της Μ. Τεσσαρακοστής είναι η κατ' εξοχήν πένθιμη περίοδος της Εκκλησίας μας. Το πένθος δηλούται με την απαγόρευση τελέσεως εορταστικών εκδηλώσεων και ακολουθιών^[2], αλλά και με δύο πρακτικές που σχετίζονται άμεσα με το υπό εξέταση θέμα: με την καθιέρωση αυστηρότατης νηστείας και με την απαγόρευση τελέσεως Θ. Λειτουργίας τις καθημερινές ημέρες της Μ. Τεσσαρακοστής.

1. Η νηστεία των καθημερινών καθ' όλη τη διάρκεια της Μ. Τεσσαρακοστής, προβλέπει πλήρη ασιτία μέχρι την ενάτη ώρα (3:00 μμ) κατά την οποία ο Κύριος παρέδωσε επί του Σταυρού το Πνεύμα Του^[3]. Οι κανονικές διατάξεις που προβλέπουν την νηστεία της Μ. Τεσσαρακοστής είναι οι κανόνες **Αποστ-69** και **Λαοδ-50**^[4], οι οποίοι έχουν επικυρωθεί από τον **Στ-2**.

2. Δεν επιτρέπεται η προσφορά της Αναιμάκτου Θυσίας με την τέλεση πλήρους Θ. Λειτουργίας κατά τις καθημερινές της Μ. Τεσσαρακοστής^[5], διότι ο πανηγυρικός-αναστάσιμος χαρακτήρας της Θ. Λειτουργίας δεν συνάδει με το πένθος της περιόδου αυτής^[6]. Ωστόσο, η απαγόρευση τελέσεως Θ. Λειτουργίας κατά τις καθημερινές της Μ. Τεσσαρακοστής προσέκρουε στην αρχαία συνήθεια σύμφωνα με την οποία οι πιστοί κοινωνούσαν πολύ τακτικά, τουλάχιστον τέσσερις φορές την εβδομάδα^[7].

Η ανάγκη αυτή θεραπεύθηκε με την καθιέρωση της ακολουθίας των Προηγιασμένων Τιμίων Δώρων, η οποία, επειδή «επιτελείται ... συνεσκιασμένως και πενθηρώς»^[8], μπορεί να τελείται όλες τις καθημερινές της Μ. Τεσσαρακοστής^[9], αλλά τις δύο πλέον σεβάσμιες ημέρες (Τετάρτη και Παρασκευή) επιβάλλεται η τέλεσή της και από τις σχετικές τυπικές διατάξεις.

Ο ιστορικός **Σωκράτης** (4^{ος} αι.) μας διασώζει αρχαία παράδοση: «Ἐν Αλεξανδρείᾳ, τη Τετράδι και τη λεγομένη Παρασκευή Γραφαί τε αναγινώσκονται, και οι

Η ΑΛΛΗ ΟΨΙΣ

Ψηλαφώντας την των πραγμάτων αλήθεια...

<https://alopsis.gr>

διδάσκαλοι ταύτας ερμηνεύουσι, πάντα τε τα της συνάξεως γίνεται, δίχα της των μυστηρίων τελετής. Και τούτον εστιν εν Αλεξανδρείᾳ ἔθος αρχαίον»[\[10\]](#).

Η Προηγιασμένη Θ. Λειτουργία οργανώθηκε λειτουργικά σε συνδυασμό με την Ακολουθία του Εσπερινού, στο τέλος της οποίας παρατίθενται τα αγιασμένα σε προηγούμενη Θ. Λειτουργία Τίμια Δώρα για να μεταλάβουν εξ αυτών οι πιστοί. Γιατί όμως η Προηγιασμένη να συνδεθεί με την Ακολουθία του Εσπερινού και όχι του Όρθρου, ώστε να μπορούν οι πιστοί να κοινωνήσουν το πρωί, όπως γίνεται με τις Θ. Λειτουργίες της Κυριακής και του Σαββάτου;

Κατά τον αείμνηστο Ιω. Φουντούλη, προφανώς τα Κυριακά λόγια ότι «οἱ νίοὶ τοῦ νυμφῶνος... ὅσον χρόνον ἔχουσιν τὸν νυμφίον μετ' αὐτῶν οὐ δύνανται νηστεύειν» (Μαρκ. 2, 19) είχαν καθοριστική επίδραση στο σημείο αυτό: με τη Θ. Κοινωνία ο Νυμφίος συνδέεται με την αγαπώσα αυτόν ψυχή και έτσι οι «νιοί τον νυμφῶνος» δεν μπορούν πλέον να συνεχίζουν να νηστεύουν. Γι' αυτό η Θ. Λειτουργία τελείται το πρωί της Κυριακής και του Σαββάτου, ενώ τις καθημερινές που οι πιστοί πενθούν νηστεύοντας όλη την ημέρα, κοινωνούν μετά την ενάτη ώρα και τον Εσπερινό και στη συνέχεια λαμβάνουν νηστίσιμη τροφή (ξηροφαγία). Δηλαδή, η **Θ. Κοινωνία στην Προηγιασμένη προσδιορίστηκε χρονικά βάσει της νηστείας της «ενάτης» και δεν μπορεί παρά να είναι το επιστέγασμα της ολοημέρου ασιτίας η οποία καταλύεται με την ξηροφαγία.** Αυτό υπονοεί ο ιερός Χρυσόστομος λέγοντας «Ἴδοù, τὴν ἡμέραν ἄσιτοι διετελέσαμεν σήμερον ἄπασαν, καὶ τράπεζαν ἐν ἐσπέρᾳ παραστησόμεθα οὐχ ὁμοίαν τῇ χθεσινῇ τραπέζῃ, ἀλλ' ἐνηλλαγμένην καὶ σεμνοτέραν»[\[11\]](#).

Συν τω χρόνω, όμως, επειδή οι πιστοί δεν ήταν σε θέση είτε να παρακολουθήσουν τη Προηγιασμένη το απόγευμα ή να παραμείνουν τελείως άσιτοι για να κοινωνήσουν στο τέλος του Εσπερινού, παρουσιάστηκε η ανάγκη προσφυγής στην εκκλησιαστική οικονομία. Η Εκκλησία εφαρμόζοντας την οικονομία επέτρεψε την τέλεση της Προηγιασμένης το πρωί, πρακτική η οποία έχει πλέον καθιερωθεί^{[\[12\]](#)}. Τα τελευταία χρόνια όμως παρατηρείται μία προσπάθεια επιστροφής στην αρχαία πράξη της Εκκλησίας με την τέλεση της Προηγιασμένης στην «ώρα» της, δηλ. το απόγευμα, κατά τον Εσπερινό.

Όμως, η άμβλυνση του ασκητικού φρονήματος, και συνακόλουθα της νηστείας, με την απώλεια της ξηροφαγίας της «ενάτης» ως του κανόνος της νηστείας της Μ. Τεσσαρακοστής, και η παράλληλη επιστροφή στην αρχαία λειτουργική πράξη έθεσε το ερώτημα: ποια νηστεία πρέπει να τηρήσει όποιος θέλει να κοινωνήσει σε απογευματινή Προηγιασμένη;

Νομίζουμε ότι σύμφωνα με τα αινωτέρω η απάντηση είναι μία: **ολοήμερη ασιτία μέχρι τη Θ. Κοινωνία.** Η Προηγιασμένη γεννήθηκε και διαμορφώθηκε μέσα σε

αυτό το πλαίσιο της αυστηρότητος της νηστείας, και δεν είναι επιτρεπτό να αποκοπεί από αυτό. Ο **Άγ. Συμεών Θεσσαλονίκης** (15^{ος} αι.) είναι σαφής: «*Η προηγιασμένη Λειτουργία άνωθεν και εκ των διαδόχων των Αποστόλων εστίν... και αληθώς των Αποστόλων είναι αυτή πιστεύομεν, εξ αρχής γεγενημένην δι' αυτήν την νηστείαν· ώστε πενθείν και μη εορτάζειν ημάς εν ταῖς του πένθους ημέραις... Και περί μεν την ενάτην ώραν ταύτην τελούμεν την τελετήν (την Προηγιασμένη), αποσώζοντες τον όρον της νηστείας, ἀπαξ προς την εσπέραν εσθίειν τετυπωμένου*»[\[13\]](#).

Επιπλέον, σύμφωνα με την κανονική και λοιπή εκκλησιαστική παράδοση, η νηστεία που έχει καθιερώσει η Εκκλησία μας για τη συμμετοχή στη Θ. Ευχαριστία είναι η αφ' εσπέρας **τέλεια αποχή από οτιδήποτε βρώσιμο και πόσιμο**[\[14\]](#).

Η κανονική παράδοση επ' αυτού είναι κατηγορηματική:

1. Σύμφωνα με τον **Καρθ-47** (κατά το Πηδάλιο -50) τα «άγια» προσφέρονται από «νηστικών» ανθρώπων. Μάλιστα ο κανόνας μνημονεύει απόφαση της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου, η οποία όμως δεν έχει διασωθεί^[15].

2. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο **Καρθ-41** (κατά το Πηδάλιο -48)[\[16\]](#):

α. Στα «Άγια θυσιαστηρίου» μόνο «νηστικοί άνθρωποι» μπορούν να προσέλθουν.

β. Η εξαίρεση που προβλέπει ο κανόνας σύμφωνα με την οποία τη Μ. Πέμπτη «ἐν ᾧ τὸ Κυριακὸν δεῖπνον ἐπιτελεῖται» μπορούν να προσέλθουν στη Θ. Κοινωνία και μη νηστικοί δεν ισχύει μετά την ρητή τροποποίησή του από τον **Στ-29**. Η Στ' εν Τρούλω Οικουμενική θεώρησε τη διάταξη αυτή ως προσωρινή οικονομία των Πατέρων της Καρχηδόνος, και την ακυρώνει σημειώνοντας επί λέξει: «Μηδενὸς οὖν ήμᾶς ἐνάγοντος καταλιπεῖν τὴν ἀκρίβειαν, ὅριζομεν, **ἀποστολικαῖς καὶ πατρικαῖς ἐπόμενοι παραδόσεσι**, μὴ δεῖν ἐν Τεσσαρακοστῇ τῇ ὑστέρᾳ ἑβδομάδι τὴν Πέμπτην λύει, καὶ ὅλην τὴν **Τεσσαρακοστὴν ἀτιμάζειν**». Για τους Πατέρες της Στ' Οικουμενικής η τήρηση της ευχαριστιακής νηστείας-ασιτίας θεμελιώνεται σε «**αποστολικές καὶ πατερικές παραδόσεις**», η τυχόν δε περιφρόνησή της, ακόμα και τη Μ. Πέμπτη, οδηγεί σε «**ατίμωση**» όλης της Τεσσαρακοστής!

γ. Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα είναι η τελευταία φράση του **Καρθ-41** (κατά το Πηδάλιο -48): διασώζει την αρχαία πράξη σύμφωνα με την οποία η Εξόδιος Ακολουθία, ετελείτο στα πλαίσια της Θ. Λειτουργίας. Τι θα συνέβαινε όμως αν έπρεπε να τελεσθεί η Εξόδιος το απόγευμα, ενώ αυτοί που θα ιερουργούσαν είχαν ήδη γευματίσει; Η Εκκλησία, ασφαλώς, ασκεί την οικονομία. Προσοχή όμως! Όχι προς την κατεύθυνση της άρσεως της προ της Θ. Κοινωνίας νηστείας (ασιτίας), αλλά με την τέλεση μόνο της Εξοδίου Ακολουθίας άνευ Θ. Λειτουργίας («**μόναις εὐχαῖς**»).

έκτελεσθῇ)! Τόσο αυστηρή και αινελαστική ήταν η αρχαία Εκκλησία ως προς το ζήτημα απόλυτης νηστείας (ασιτίας) προ της Θ. Κοινωνίας. Δεν ασκούσε την οικονομία για κατάλυση της ευχαριστιακής νηστείας ούτε στην περίπτωση της Εξοδίου Ακολουθίας!

Η εκκλησιαστική οικονομία εφαρμόζεται μόνο σε περίπτωση επικειμένου θανάτου σύμφωνα με ρητή κανονική διάταξη του Αγ. Νικηφόρου Ομολογητού (9^{ος} αι.) «Δει μεταδιδόναι της θείας Κοινωνίας τω ασθενούντι αποθανείν κινδυνεύοντι, και μετά το γεύσασθαι βρώσεως» (κανών Θ')[\[17\]](#), με την οποία τροποποιείται η σχετική απαγόρευση του Άγ. Αναστασίου του Σιναϊτου (7^{ος} αι.)[\[18\]](#).

Ο σεβασμός προς την τήρηση της προ της Θ. Κοινωνίας αυστηρής νηστείας (ασιτίας) είναι εμφανής από τον απόλυτο και κατηγορηματικό τρόπο με τον οποίο ο Αγ. Ιω. Χρυσόστομος αρνείται τη συκοφαντική κατηγορία «**ὅτι τινὰς ἐκοινώνησε μετὰ τὸ φαγεῖν αὐτούς**». Αναφέρει ο Άγιος: «Πολλὰ κατ' ἔμοῦ ἐσκευάσαντο, καὶ λέγοντιν, ὅτι τινὰς ἐκοινώνησα μετὰ τὸ φαγεῖν αὐτούς. Καὶ εἰ μὲν τοῦτο ἐποίησα ἔξαλειφθείη τὸ ὄνομά μου ἐκ τῆς βίβλου τῶν ἐπισκόπων, καὶ μὴ γραφείη ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ὅτι ἴδοὺ ἐὰν τοιοῦτον ἔγὼ ἔπραξα, καὶ ἀποβαλεῖ με Χριστὸς ἐκ τῆς βασιλείας αὐτοῦ!»[\[19\]](#)

Ο ιερός Αυγουστίνος αποδίδει την αυστηρότητα της ευχαριστιακής νηστείας σε εντολή του Αγ. Πνεύματος[\[20\]](#), ενώ ο ιστορικός Σωκράτης (4^{ος} αι.) χαρακτηρίζει «ουχ ως ἔθος χριστιανών» την τέλεση Θ. Ευχαριστίας χωρίς να έχει προηγηθεί ολοήμερη νηστεία^a[\[21\]](#).

Έτσι, ο Άγ. Νικόδημος Αγιορείτης συγκεφαλαιώνοντας την εκκλησιαστική παράδοση σημειώνει: «Οθεν καὶ οι θέλοντες μεταλαβεῖν, ἔως προ του μεσουνκτίου ἔχουν την ἀδειαν να πίνουν νερό καὶ μετά ταύτα πρέπει να μην βάλουν τίποτε εις το στόμα, ἔως ου μεταλάβουν»[\[22\]](#).

Συμπερασματικά:

1.Η Προηγιασμένη Θ. Λειτουργία είναι θαυμάσια ευκαιρία για να κατανοήσουν οι πιστοί μας ότι η Θ. Κοινωνία δεν προσφέρεται ως βραβείο ή έπαθλο σε υποτιθέμενους νικητές, αλλά μόνο ως «φάρμακο» σε όσους προσπαθούν να θεραπευθούν από τις αρρώστιες-πάθη, και ως «βιταμίνη» σε όσους αγωνίζονται στον δύσκολο πνευματικό αγώνα.

2.Η εκκλησιαστική μας παράδοση μπορεί και αξιοποιεί και την ακρίβεια και την οικονομία στην περίπτωση της Προηγιασμένης κρατώντας όμως την ουσία της, που

Η ΑΛΛΗ ΟΨΙΣ

Ψηλαφώντας την των πραγμάτων αλήθεια...

<https://alopsis.gr>

είναι ο κατά δύναμιν πνευματικός αγώνας για τη μετοχή μας στο Σώμα του Χριστού: για όσους μπορούν να αγωνιστούν έντονα προσφέρει το «φάρμακο αθανασίας» στην **κατά λειτουργική ακρίβεια** τελούμενη (απογευματινή) Προηγιασμένη. Για όσους δεν μπορούν να αντέξουν «τον καύσωνα της ημέρας» με την απόλυτη ολοήμερη ασιτία προσφέρει το ίδιο «φάρμακο αθανασίας» στην **κατά λειτουργική οικονομία** τελουμένη (πρωινή) Προηγιασμένη.

Και στις δύο περιπτώσεις είναι ο ίδιος ο Κύριος μας Ιησούς Χριστός. Αυτό θα πρέπει να γίνει απολύτως σαφές από τους πιστούς μας.

Η επιμονή πιστού να κοινωνήσει σε απογευματινή Προηγιασμένη εινώ έχει πάρει το πρωινό του και η ταυτόχρονη ανατιολόγητη ουσιαστικά άρνησή του να κοινωνήσει το πρώι που προτείνει ο πνευματικός, σύμφωνα με την παράδοση των Αγίων μας, καταδεικνύει σοβαρό πνευματικό πρόβλημα. Το πρόβλημα θα ενταθεί αν ο πνευματικός εινδώσει στην επιμονή του πιστού και του παράσχει την «ευλογία»... Έτσι υπάρχει ο κίνδυνος σιγά-σιγά αυτός ο πιστός να αξιολογεί ως μείζον όχι το γεγονός της παρουσίας του ίδιου του Χριστού στη Θ. Κοινωνία, αλλά το «περιβάλλον» στο οποίο ο Κύριος προσφέρεται. Θα περιφρονήσει έτσι ο πιστός μας το πολύτιμο Δώρο καθ' εαυτό επιζητώντας πρωτίστως το περιτύλιγμά Του...

Έτσι, με την ψευδαίσθηση ότι επιστρέφουμε δήθεν στην παράδοση, μετατρέπουμε την οικονομία σε... παραοικονομία με ουσιαστική αλλοίωση του φρονήματος των πιστών.

3.Η επιθυμία των πιστών για μετοχή στο Ποτήριο της Ζωής, όπως το ζούσε η αρχαία Εκκλησία σε απογευματινή Προηγιασμένη, είναι μοναδική ποιμαντική ευκαιρία να συνδυαστεί με την προσπάθεια επιστροφής-μύησης στο ασκητικό φρόνημα της αρχαίας Εκκλησίας: **η ευχαριστιακή υηστεία, που ασφαλώς δεν σημαίνει μόνο ασιτία, αλλά και σιωπή, φυλακή των αισθήσεων και περισυλλογή του νου όλη την ημέρα**, ως αναμονή για τη μετοχή στο Ποτήριο της Ζωής και κατ' επέκταση συμμετοχής στον πνευματικό αγώνα της Μ. Τεσσαρακοστής.

4.Εμείς ως λειτουργοί, συμμεριζόμενοι τη δυσκολία της ευχαριστιακής υηστείας, οφείλουμε να τηρούμε επακριβώς τη λειτουργική ακρίβεια διευκολύνοντας τους πιστούς μας: η Προηγιασμένη να τελείται αμέσως μετά την «ενάτη», στις 3:00 μμ, και όχι αργά το απόγευμα ή το βράδυ, οπότε η δυσκολία της ασιτίας εξελίσσεται πολύ έντονα για τους υηστεύοντες.

Συμπερασματικά, «**άποστολικαῖς καὶ πατρικαῖς ἐπόμενοι παραδόσεστι**» (**Στ-29**) δεν μπορούμε παρά να τηρούμε με σεβασμό την εκκλησιαστική παράδοση στο ζήτημα της ευχαριστιακής υηστείας στην Θ. Λειτουργία των Προηγιασμένων Δώρων καλλιεργώντας στους πιστούς μας το ασκητικό φρόνημα της παραδόσεώς μας. Μόνο τότε θα έχουμε αληθή επιστροφή στην παράδοση των Αγίων μας.

Πάτρα 15.1.2017

---

[1] Αναλυτικότερα Ι. Φουντούλη, *Λειτουργία Προηγιασμένων Δώρων* [Κείμενα Λειτουργικής, 8], Θεσσαλονίκη 1978², Π. Σκαλτσή, «Αρχαϊκά στοιχεία στη Θεία Λειτουργία των Προηγιασμένων Δώρων», στο *Λειτουργικές Μελέτες II*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 226-236.

[2] **Λαοδ-52:** «Ότι ού δεῖ ἐν τῇ Τεσσαρακοστῇ γάμους ἡ γενέθλια ἐπιτελεῖν».

[3] Ο Άγ. Συμεών Θεσσαλονίκης συνδέει τον επί του Σταυρού θάνατο του Κυρίου κατά την ενάτη ώρα με την κατά του Αδάμ εξενεχθείσα απόφαση : «Τέθνηκεν ο Σωτήρ εν τη ενάτη ώρα, ότε και εν τω δειλινώ οφθείς αυτός εν τω παραδείσω, κατά του Αδάμ εξήνεγκε την του θανάτου απόφασιν ... και νεκρός Αδάμ γέγονεν» (PG 155, 900B).

[4] **Αποστ-69:** «Ἐᾶ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἢ ὑποδιάκονος, ἢ ἀναγνώστης, ἢ ψάλτης, τὴν ἀγίαν Τεσσαρακοστὴν τοῦ Πάσχα οὐ νηστεύει, ἢ Τετράδα, ἢ Παρασκευήν, καθαιρείσθω, ἐκτὸς εἰ μὴ δι' ἀσθένειαν σωματικὴν ἐμποδίζοιτο· εἰ δὲ λαϊκὸς εἴη, ἀφοριζέσθω».

Λαοδ-50: «Ότι ού δεῖ ἐν τῇ Τεσσαρακοστῇ τῇ ὑστέρᾳ ἐβδομάδι τὴν Πέμπτην λύειν, καὶ ὅλην τὴν Τεσσαρακοστὴν ἀτιμάζειν· ἀλλὰ δεῖ πᾶσαν τὴν Τεσσαρακοστὴν νηστεύειν ξηροφαγοῦντας».

[5] **Λαοδ-49:** Ότι ού δεῖ ἐν τῇ Τεσσαρακοστῇ ἄρτον προσφέρειν, εἰ μὴ ἐν Σαββάτῳ καὶ Κυριακῇ μόνον», βλ. σχόλια Ζωναρά και Βαλσαμώνος στον Στ-52, στο Γ. Ράλλη-Μ.Ποτλή, Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων, εκδ. Β. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 2002, τ. Β΄, σ. 427-428.

[6] Η βασική αυτή λειτουργική αρχή συμπαρασύρει και τις μνήμες των εορταζομένων αγίων, οι οποίες δεν επιτρέπεται να τελούνται τις καθημερινές της Μ. Τεσσαρακοστής, σύμφωνα με τον **Λαοδ-51** («Ότι ού δεῖ ἐν τῇ Τεσσαρακοστῇ μαρτύρων γενέθλια ἐπιτελεῖν, ἀλλὰ τῶν ἀγίων μαρτύρων μνήμας ποιεῖν ἐν τοῖς Σαββάτοις καὶ ταῖς Κυριακαῖς»). Στην λειτουργική αυτή αρχή οφείλεται η καθιέρωση της Κυριακής της Σταυροπροσκυνήσεως (εορτή αρχικά της ευρέσεως του Τ. Σταυρού υπό της Αγ. Ελένης (6 Μαρτίου), των Κυριακών προς τιμήν του Αγ. Ιωάννου της Κλίμακος και της Αγ. Μαρίας της Αιγυπτίας (Δ΄ και Ε΄ Κυριακή των Νηστειών).

[7] Μ. Βασιλείου, επιστολή 93, προς Καισαρίαν πατρικίαν: «Καὶ το κοινωνείν καθ' εκάστην ημέραν, καὶ μεταλαμβάνειν του αγίου σώματος καὶ αίματος του Χριστού,

καλόν και επωφελές ... ημείς μέντοι γε τέταρτον καθ' εκάστην εβδομάδα κοινωνούμεν, εν τη Κυριακή, εν τη Τετράδι, και εν τη Παρασκευή, και τω Σαββάτω, και εν ταις άλλαις ημέραις, εάν η μνήμη αγίου τινός» (PG 32, 484B).

[8] Θεοδώρου Στουδίτου, Ερμηνεία της Θ. Λειτουργίας των Προηγιασμένων, PG 99, 1687.

[9] Στ-52 : «Ἐν πάσαις ταῖς τῆς ἀγίας Τεσσαρακοστῆς τῶν νηστειῶν ἡμέραις, παρεκτὸς Σαββάτου, καὶ Κυριακῆς, καὶ τῆς ἀγίας τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἡμέρας, γινέσθω ἡ τῶν προηγιασμένων ἵερὰ λειτουργία».

Σύμφωνα δε με τον Άγ. Συμεών Θεσσαλονίκης: «Ἐπεί γαρ αναγκαιοτάτη προ παντός η φρικτοτάτη και ιερά τελετή, και του κόσμου παντός σωτήριου, ουκ ἐδοξεν δίκαιον είναι καθόλου πεπάύσθαι ταύτην ουδέ κατ' αυτήν την μεγάλην ονομαζομένην και ούσαν Τεσσαρακοστήν. Διό και εν αυτή κατά Σάββατον μεν οι Πατέρες διετυπώσαντο και Κυριακήν, την ιεράν επιτελείν ημάς θυσίαν, εκπληρούντες το του Κυρίου παράγγελμα... Εν ταις πέντε δε ημέραις λειτουργείν προηγιασμένα, και ουδ' εν άλλῃ τινι ημέρᾳ την αναίμακτον και ζωόθυτον θυσίαν τελείσθαι ου νενομοθετήκασι» (PG 155, 904B).

[10] Σωκράτους, Εκκλησιαστική Ιστορία, βιβλ. Ε΄, κεφ. κβ΄, PG 67, 636AB.

[11] Αγ. Ιω. Χρυσοστόμου, εις Αδριάντας, λόγος δ΄, PG 49, 68A.

[12] Ι. Φουντούλη, *Απαντήσεις εις Λειτουργικάς απορίας*, τ. Β΄, εκδ. Αποστολική Διακονία, 1994⁴, σ. 120-124.

[13] Αγ. Συμεών Θεσσαλονίκης, προς τον Πενταπόλεως Γαβριήλ, απάντηση νε΄, PG 155, 904A.

[14] Ι. Φουντούλη, *Λειτουργία Προηγιασμένων Δώρων* [Κείμενα Λειτουργικής, 8], Θεσσαλονίκη 1978², σ. 6, του ιδίου, «Ευχαριστιακή νηστεία», στο *Λειτουργικά Θέματα*, τ. Γ΄, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 78, Π. Σκαλτσή, ο.π., σ. 230.

[15] «Περὶ τῆς πίστεως γὰρ τοῦ ἐν Νίκαιᾳ τρακτάτου ἡκούσαμεν· ἀληθές ἔστι περὶ τῶν γινομένων μετὰ τὸ ἄριστον ἀγίων, ἵνα ἀπὸ νηστικῶν, ὡς ἔστιν ἄξιον, προσφέρωνται, καὶ τότε ἐβεβαιώθη». Βλ. σχόλια των βυζαντινών κανονολόγων Ζωναρά, Βαλσαμώνος, Αριστηνού, στο Γ. Ράλλη-Μ.Ποτλή, *Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων*, εκδ. Β. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 2002, τ. Γ΄, σ. 417-418.

[16] **Καρθ-41** (κατά το Πηδάλιο -48): «Ωστε ἄγια θυσιαστηρίου, εἰ μὴ ἀπὸ νηστικῶν ἀνθρώπων, μὴ ἐπιτελεῖσθαι, ἐξηρημένης μιᾶς ἐτησίας ἡμέρας, ἐν ᾧ τὸ Κυριακὸν

δεῖπνον ἐπιτελεῖται. Ἐὰν δέ τινων κατὰ τὸν δειλινὸν καιρὸν τελευτησάντων εἴτε ἐπισκόπων, εἴτε τῶν λοιπῶν, παράθεσις γένηται, μόναις εὐχαῖς ἐκτελεσθῇ, ἐὰν οἱ ταύτην ποιοῦντες ἀριστήσαντες εὐρεθῶσι».

[17] Σχετικός είναι και ο **Α-13**: «Περὶ δὲ τῶν ἐξοδευόντων, ὁ παλαιὸς καὶ κανονικὸς νόμος φυλαχθήσεται καὶ νῦν, ὥστε, εἴ τις ἐξοδεύοι, τοῦ τελευταίου καὶ ἀναγκαιοτάτου ἐφοδίου μὴ ἀποστερεῖσθαι».

[18] «Περί δε των νεκρών, ει ἔξεστι του βίου τούτον εξερχόμενον κοινωνείν; καὶ ει μεν ευρέθη νήστις, κοινωνίας αξιούσθω · ει δε μηγε, εαθήτω ακοινώνητος», Αγ. Αναστασίου Σιναϊτου, στο J.B.Pitra, Juris Ecclesiastici Graecorum Historia et Monumenta II, Romae, 1868, σ. 278.

[19] Αγ. Ιω. Χρυσοστόμου, Πρός Κυριακόν Ἐπίσκοπον ἐν ἐξορίᾳ ὅντα καὶ αὐτόν, PG 52, 683.

[20] S. Augustini Episcopi, Epistula 54, VI, 8, PL 33, 203.

[21] Σωκράτους, Εκκλησιαστική Ιστορία, βιβλ. Ε΄, κεφ. κβ΄, PG 67, 636AB.

[22] *Πηδάλιον*, εκδ. Β. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 245.

(Περιοδικό "ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ", τομ. 66/ Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2017, σελ. 4-8)